

Дяченко В.І.*

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЩО РЕГУЛЮЄ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

The discussions on importance of prosecutorial bodies in the life of a state are going on in Russia, Ukraine and CIS states for a couple of years already. Opinions differ from categorical “it’s impossible to fight criminality without prosecutorial oversight» to no less categorical “prosecutorial bodies are not capable to fulfil functions entrusted to them and only do harm». In this situation it’s expedient to pay attention to another countries’ practice where prosecutorial bodies have the similar functions as prosecutorial bodies do in Russian Federation. It’s also reasonable while considering a phenomenon non knowing state bodies – illegal trafficking of drugs, psychotropic and precursors.

Уже не перший рік у Росії, Україні та країнах СНД тривають дискусії про значення прокуратури для держави. Думки коливаються від категоричного «без прокурорського нагляду боротьба зі злочинністю неможлива» до не менш категоричного «прокуратура не здатна виконувати покладені на неї функції й наносить лише шкоду». У ситуації, що склалася, доцільно звернутися до досвіду інших держав, як-от, наприклад, Російська Федерація. Доцільно це й у контексті розгляду таких явищ, що не знають державних кордонів, як незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

У даній статті звернемося до досвіду України. Функції прокуратури у цій державі і її проблеми мають багато спільного з російськими. Крім того, географічне розташування країни робить її зручним транзитним каналом для наркоділків. Україна є перевалочною базою для «афганського» і «балканського» каналів постачання наркотиків, а також кінцевим споживачем наркотичних засобів. Місцеві органи правопорядку почали активно припиняти транзит наркотиків територією України з 1994 року (саме тоді вперше було доведено факт транзиту колумбійських наркотиків через Україну) [1].

Метою статті є аналіз ефективності прокурорського нагляду за додержанням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Прокурорський нагляд в Україні здійснюється відповідно до Конституції України й Закону України «Про прокуратуру». Крім того, окремі норми, пов'язані із цим питанням, знаходимо в Кримінально-процесуальному кодексі України та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Як зазначає В.Д. Ломовський, в юридичній літературі не існує єдиної думки про галузі прокурорського нагляду або його окремих напрямів [2]. Відсутність у теорії прокурорського нагляду несуперечливої концепції його організації спостерігаємо й донині [3].

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри нагляду за додержанням законів щодо прав і свобод людини Національної академії прокуратури України

Прокуратура України здійснює прокурорський нагляд за додержанням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, всіма суб'єктами держави. При цьому особливе місце займає нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Здійснюється в цій сфері також нагляд за додержанням законів. Однак згідно зі ст.19 Закону України «Про прокуратуру» прокурор не наділений повноваженнями здійснювати прокурорський нагляд за дотриманням Законів України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» і «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», тому що вони не належать до «законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці й зовнішньоекономічної діяльності». Якщо прокурор за заявою громадянина про порушення норм цих законів прийде з перевіркою на яке-небудь підприємство, в установу або організацію, закономірно постає запитання про законність такої перевірки. Таким чином, у цьому випадку можливості прокурорського нагляду істотно обмежені. Вважаю, це не можна назвати доцільним, тому що протидія нелегальному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів оголошена в Україні одним із пріоритетних напрямів державної політики. На мій погляд, прокуратура як орган контролю за виконанням законів, за логікою, повинна б наглядати за сферою, включеною в число пріоритетних. Сьогодні ж трапляється, що прокурор, щоб здійснити перевірку за скаргою громадянина про порушення законодавства в цій сфері, повинен маскувати свої дії під захист права людини на здоров'я [4]. Відомо, що 6 із 12 фармакологічних підприємств в Україні виготовляють у 20 разів більше трамадола, ніж заявлено Державною службою лікарських засобів і виробів Міністерства охорони здоров'я України [5]. Однак тільки засобами прокурорського нагляду вийти з цією ситуацією неможливо: не вистачає повноважень.

Загалом прокурорський нагляд за додержанням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, здійснюється шляхом контролю за дотриманням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство [6]. Відповідно до законодавства України до цих органів, зокрема, належать Департамент по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (ДБНОН), що з 1993 року функціонує при Міністерстві внутрішніх справ України; підрозділ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (БНОН), створений в 1994 році в системі органів внутрішніх справ. При цих структурах з 2002 року діють власні оперативно-розшукові відділи (відділення або групи, залежно від рівня, на якому перебуває конкретний орган внутрішніх справ). Крім поточної роботи ці органи регулярно проводять по всій Україні комплексні операції «Мак» і «Допінг», спрямовані на знищення незаконних посівів наркомістких рослин, ліквідацію місць немедичної наркотизації. Дії, проведені під час таких операцій, також підлягають прокурорському нагляду. Крім того, Служба безпеки України займається розслідуванням справ, пов'язаних з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Згідно зі ст. 29 Закону України «Про прокуратуру», прокурор здійснює нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Прокурор повинен перевіряти законність порушення оперативно-розшукової справи, дотримання строків її ведення, результативність оперативно-розшукових заходів, оцінювати ефективність і повноту відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю, порядок зберігання й використання оперативної інформації. За необхідності він може знайомитися з джерелами оперативно-розшукової інформації [7]. Аналогічний нагляд здійснюється прокурором під час дізнання й досудового слідства.

Розглянемо докладніше порядок проведення такого нагляду. До його предмета належать:

- 1) дотримання прав і свобод людини та громадянина;
- 2) дотримання певного порядку розгляду заяв і повідомлень про здійснення або підготовку злочинів;
- 3) порядок проведення розслідування;
- 4) законність рішень, які приймають органи дізнання й досудового слідства.

Нагляд повинен сприяти:

- 1) розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних зазіхань;
- 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин;
- 3) запобіганню незаконного залучення особи до кримінальної відповідальності;
- 4) охороні прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством;
- 5) здійсненню заходів щодо запобігання злочинів, усуненню причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

Усе зазначене є важливим для розуміння того, як саме варто здійснювати нагляд у кожному конкретному випадку. Слід пам'ятати, що злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, досить поширені, і їх найчастіше сприймають як «рутину», щось «не дуже важливе». Внаслідок цього часто трапляються порушення під час провадження дізнання й досудового слідства.

Здійснюючи нагляд за дотриманням законності при проведенні розслідування, прокурор повинен, з урахуванням завдань нагляду, чітко конкретизувати його предмет, виділяючи як об'єкти окремі найбільш важливі елементи цієї діяльності. При їх визначенні необхідно враховувати насамперед важливість охоронюваних законом прав і законних інтересів особи. Із цих позицій нагляд значною мірою стосується й законних інтересів учасників процесу при:

- 1) вирішенні питання про порушення кримінальної справи;
- 2) затриманні;
- 3) узятті під варту;
- 4) залученні до кримінальної відповідальності;
- 5) забезпеченні повноти, об'єктивності та всебічності розслідування;
- 6) вирішенні справи по суті.

Практика свідчить, що працівники органів дізнання й досудового слідства найчастіше порушують вимоги закону при вирішенні цих питань. У першу чергу це стосується справ про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Неабиякий досвід роботи з такими справами дав можливість органам дізнання та досудового слідства виробити певні схеми, які застосовуються навіть у тих випадках, коли обставини справи явно потребують більш творчого підходу до її вирішення. Прокурор, здійснюючи нагляд, може й зобов'язаний виявити та припинити байдужий підхід до роботи.

Для здійснення завдань нагляду за виконанням законів органами дізнання та досудового слідства прокурор наділений важливими повноваженнями владно-розпорядчого характеру, чітко регламентованими ст. 227 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – УПК України). Повноваження прокурора – це не тільки його права, а й обов'язки: виявивши порушення закону, він зобов'язаний реалізувати свої права щодо його усунення, поновити порушені права й притягнути у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили порушення. Це один із принципів організації діяльності прокуратури, передбачений Законом України «Про прокуратуру» (п. 4 ст. 6 Закону). При

цьому слід зазначити, що конкретні заходи реагування прокурор вибирає особисто, з огляду на ситуацію.

Виконуючи свої повноваження зі здійснення нагляду за дотриманням законів органами дізнання й досудового слідства, прокурор може реально попередити порушення закону. Так, особисто беручи участь у проведенні слідчих дій, він звертає увагу на дотримання вимог УПК України. Крім того, він попереджає порушення, коли відповідно до закону вирішує питання про видачу санкції на проведення певних слідчих дій. Наприклад, має санкціонуватися проведення обшуку, відсторонення обвинуваченого з посади, згода на обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту тощо. Значну роль у попередженні порушень закону відведено письмовим вказівкам прокурора при розслідуванні злочину, зокрема про кваліфікацію злочину, про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, закриття кримінальної справи та іншим.

Прокурор наділений правом давати вказівки органам дізнання й досудового слідства. Такі вказівки прокурор у межах своєї компетенції може давати в кожній справі, що перебуває в провадженні органів дізнання й досудового слідства. Характерно, що в нормах УПК України визначено ряд слідчих дій, щодо яких доцільне втручання прокурора. Зокрема, він «дає письмові вказівки про розслідування злочинів, про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину, проведення окремих слідчих дій і пошук осіб, що скоїли злочини» (ст. 227 УПК України). Законом чітко визначений перелік важливих процесуальних дій, у які прокурор обов'язково повинен втрутитися з метою усунення порушень. Відтак, можна зробити висновок, що прокурор, здійснюючи нагляд, повинен приділити особливу увагу вирішенню слідчими цих питань, щоб вчасно усунути порушення закону.

У практичній діяльності реагування прокурора, як правило, здійснюється у формі письмових вказівок. Це пояснюється тим, що письмові вказівки прокурора при розслідуванні злочинів варто розглядати як процесуальні документи, які долучаються до матеріалів справи, а копії цих документів залишаються в наглядовому провадженні. Виконання вказівок прокурора для слідчих та органів, які проводять дізнання, обов'язкове, за винятком випадків, передбачених у ст. 114 УПК України. У цих випадках слідчий у разі незгоди із вказівками вправі подати справу вищестоящому прокуророві з письмовим викладенням своїх заперечень.

Перейдемо до оцінки ефективності прокурорського нагляду за дотриманням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Як указують В.Т. Михайлов і Д.В. Кречетов, з точки зору методологічних посилок основними критеріями оцінки ефективності прокурорського нагляду є своєчасність і повнота виявлення порушень законів, а також повнота й адекватність засобів реагування на виявлені порушення [8].

Щодо діяльності прокуратури із попередження та виявлення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів автор статті вважає, що дані критерії можна втілити в наступні кількісні й якісні показники:

- 1) кількість злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів, виявлених органами дізнання, досудового слідства й прокуратури;
- 2) рівень розкриття злочинів у даній сфері;
- 3) ступінь впливу органів прокуратури на:
  - а) виявлення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів;
  - б) дотримання вимог чинного законодавства України (КК України, УПК України, законів, міжнародних договорів і підзаконних актів України в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів) у процесуальній діяльності органів дізнання, досудового слідства,

оперативно-розшукової діяльності, у тому числі при проведенні оперативно-розшукових заходів, забезпеченні розшуку обвинувачуваних, які переховуються, і т.д.;

в) попередження й припинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів;

г) профілактичну діяльність суспільних об'єднань, організацій і органів ЗМІ, що здійснюють боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і прекурсорів.

З урахуванням даних критеріїв діяльність прокуратури України в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і прекурсорів можна розподілити на три основні напрями:

1) нагляд за підприємствами, установами, організаціями, що здійснюють законну діяльність з виготовлення, застосування й збуту наркотичних засобів і прекурсорів (фармакологічні підприємства, аптеки, лікарні, підприємства, що застосовують наркотичні засоби й/або прекурсори при виготовленні певних видів продукції й т.д.);

2) нагляд за відповідними органами дізнання й досудового слідства, що здійснюють діяльність із виявлення, розкриття й припинення (профілактики) злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів;

3) заходи, здійснюються прокуратурою з метою профілактики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів – прес-конференції, робота із громадськими організаціями, видання відповідних довідників, брошур і тощо. Сюди ж можна віднести міжнародну діяльність прокуратури в даній сфері.

Третій напрям не є наглядовою діяльністю у прямому значенні цього слова – скоріше дану діяльність можна назвати наглядово-профілактичною. Однак її здійснення дає можливість вчасно виявляти проблеми, що виникають в зазначеній сфері, і оптимально планувати конкретні заходи прокурорського нагляду за дотриманням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Проблеми, що виникають під час прокурорського нагляду за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання й досудове слідство, в Україні мало чим відрізняються від аналогічних у Російській Федерації. По-перше, позначається людський фактор. Відоме протистояння між органами МВС і прокуратурою, що виникло ще в радянські часи. Працівники органів МВС України найчастіше схильні вигороджувати своїх колег, які провинилися, ігнорувати обов'язкові до виконання вказівки працівників прокуратури. Відомі випадки, коли у в одній і тій самій справі слідчий неодноразово одержував ті самі вказівки від прокурора й раз у раз ігнорував їх. Повною мірою вказане стосується і прокурорського нагляду за дотриманням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Співробітники українських БНОН найчастіше ігнорують прямі вказівки прокуратури, аргументуючи тим, що є професіоналами в своїй сфері й краще знають, що робити.

По-друге, працівники прокуратури часто самі халатно ставляться до своїх обов'язків. Багато документів, наданих прокуророві для нагляду, не вивчаються докладно, внаслідок чого прокурор не фіксує наявні порушення.

По-третє, як і в Російській Федерації, в Україні серйозну проблему становить корупція. Корумповані працівники прокуратури не тільки «закривають очі» на порушення, буває, що вони тиснуть на органи, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання й досудове слідство, примушуючи до порушень.

По-четверте, співробітники прокуратури різних рівнів неодноразово направляли до органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання й досудове слідство, зауваження із приводу недостатнього вивчення ними обставин справи, однак масові порушення в цій галузі тривають. Йдеться про те, що, затримавши якусь особу, яка зберігає або продає наркотики, співробітники органів, що проводять оперативно-розшукову ді-

яльність, дізнання й досудове слідство, дуже часто взагалі не цікавляться джерелом потрапляння наркотичної речовини до підслідного. Це пояснюється постійним тиском на органи слідства, що їх обвинувачують у низькому розкриванні злочинів, вимагаючи різкого підвищення цього показника. Все просто: якщо почати з'ясовувати джерело походження наркотика, доведеться заводити справу на ще не затриману особу, і невідомо, чи вдасться її затримати. А в зазначеній вище ситуації можна відзвітуватися про розкритий злочин – про зберігання або збут наркотичних речовин.

Наслідком згаданого тиску в 2001–2003 роках в Україні стали зафіксовані безліч сфабрикованих «результатів слідства». Тоді в гонитві за високими показниками розкривання злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів органи, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання й досудове слідство, змушували невинних людей визнавати себе виготовлювачами й збувачами наркотичних засобів. Ця практика, спочатку успішна, набула поширення. Саме засобами прокурорського нагляду вдалося зупинити лаву таких сфабрикованих обвинувальних висновків і винесених на їх підставі незаконних судових рішень. У наші дні такі випадки також мають місце, однак їх значно менше, і напрацьована практика їх виявлення засобами прокурорського нагляду допомагає припиняти подібну незаконну діяльність.

Для підвищення ефективності прокурорського нагляду за дотриманням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, на сучасному етапі потрібно:

1) чітке закріплення зазначених критеріїв ефективності прокурорського нагляду в чинному законодавстві, що допоможе відстежувати й контролювати підвищення або зниження ефективності прокурорського нагляду за додержанням законодавства України, яке регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вчасно вживати заходів для оптимізації прокурорського нагляду в цій сфері;

2) видання окремого наказу Генерального прокурора України по нагляду за додержанням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. З огляду на те що цей напрям є одним із пріоритетних у державній політиці, більш чітка законодавча база в даній сфері є доцільною;

3) для регулярного одержання предметної й об'єктивної оцінки ефективності діяльності органів прокуратури в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів, стану справ щодо попередження злочинів та інших правопорушень, забезпечення законності й правопорядку, додержання законів щодо прав і свобод громадян зазначені критерії повинні розглядатися в тісному взаємозв'язку з показниками, що характеризують ситуацію на території України й окремих її областей.

У сфері контролю боротьби з наркозлочинністю дані критерії повинні розглядатися через дані наступних показників:

- зниження у цілому рівня злочинності в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів;

- скорочення кількості окремих злочинів (виготовлення, перевезення, збут, незаконне застосування наркотичних засобів і прекурсорів).

Стосовно попередження й профілактики правопорушень показником ефективності діяльності прокуратури в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів має стати скорочення:

- числа осіб, що вживають наркотичні засоби (при цьому особлива увага повинна бути приділена неповнолітнім);

- числа правопорушень і злочинів, скоєних через наркоманію;

- числа рецидивної злочинності в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів.

Загалом для забезпечення нормальної життєдіяльності населення України показником ефективності роботи прокуратури в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів має вважатися:

- загальне поліпшення здоров'я населення України;
- скорочення кількості нещасних випадків на виробництві, що відбулися внаслідок незаконного прийому наркотичних засобів;
- зменшення кількості загиблих через нещасні випадки (пожежі, утоплення, загибель у ДТП і ін.), що відбулися внаслідок незаконного прийому наркотичних засобів.

Для дотримання прав і свобод громадян показниками діяльності прокуратури в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів варто вважати:

- зменшення числа відповідних скарг на дії органів дізнання, досудового слідства й прокуратури, що направляються громадянами у вищестоящі державні органи;
- відсутність задоволених вищестоящими органами скарг у результаті неправильного їх вирішення на місцевому рівні;
- скорочення кількості звернень до судів для розв'язання відповідних суперечок, де відповідачами виступають органи дізнання й досудового слідства, органи прокуратури;
- відсутність рішень судів про задоволення таких позовів у результаті недотримання органами дізнання й досудового слідства та органами прокуратури вимог законодавства в сфері обігу наркотичних засобів і прекурсорів.

Якщо узагальнити сьгоднішні проблеми у сфері прокурорського нагляду за додержанням законодавства України, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, то можна сказати про недостатній рівень попередження злочинів цієї категорії. Пояснюється це насамперед уже згаданою недостатністю прокурорського нагляду за діяльністю, зокрема, підприємств, що виготовляють наркотичні засоби, психотропні речовини й прекурсори. Як уже було зазначено, прокуратура здебільшого наглядає за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання й досудове слідство. Тобто розпочинає виконувати покладені на неї обов'язки відповідно, коли злочин уже скоєний. Водночас світова практика схиляється в першу чергу до профілактики злочинів.

Міжнародний досвід у даній сфері засвідчує, що в розвинених країнах прокуратура має значно вужче коло повноважень, ніж у Російській Федерації та Україні, і зазвичай обмежена поданням обвинувачення в суді. Однак у тих країнах, де прокуратура в принципі виконує будь-які позасудові функції, метою її є насамперед кримінально-правові відносини. Тотальний нагляд прокуратури за додержанням законів характерний скоріше для авторитарних держав. Логічним вбачається законодавцям багатьох європейських держав прокурорський нагляд за сферами пріоритетної уваги держави – наприклад, у питанні захисту державної власності [9]. Оскільки в Україні питання протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними належить до вказаної сфери, здається, пильний прокурорський нагляд за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, чітко закріплений законодавчо, лише сприяв би дотриманню законності й не тільки оздоровленню українського народу, а й припиненню транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів територією України.

Таким чином, в Україні існують проблеми у прокурорському нагляді, схожі на проблеми прокурорського нагляду у Російській Федерації. В обох країнах вони потребують вирішення. Це дає можливість припустити, що шляхи вирішення проблем, запропоновані в цій статті для України, можуть бути застосовані й у Росії.

Література

1. Агеев А.Н. Организация прокурорского надзора в стадии возбуждения уголовного дела: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.11 - Судебная власть; Прокурорский надзор; Организация правоохранительной деятельности; Адвокатура; 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – М., Институт экономики и предпринимательства, 2009. – 25 с.
2. Доброрез І.О. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства, що регулює обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів // Прокуратура, людина, держава. – 2004. – №12 (42). – С. 42-48.
3. Короленко М. П. Узагальнення судової практики у кримінальних справах про злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами і прекурсорами / М.П. Короленко, В.М. Скавронік. - Адвокат. - 2005. - №4 – С.56-64.
4. Кречетов Д.В. Проблемы прокурорского надзора за исполнением финансового законодательства Российской Федерации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.11 - Судебная власть; Прокурорский надзор; Организация правоохранительной деятельности; Адвокатура; Науч. рук. А.Х. Казарина; Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. - М., 2002. - 28 с.
5. Ломовский В.Д. Об отраслях прокурорского надзора // Правоведение. - 1980. - № 3. - С. 60–64.
6. Макаренко Г. Ліки поза законом: такими вони стають, потрапляючи до рук наркоділків // Юридичний вісник. – 2006. – №11. – С. 44-46.
7. Михайлов В.Т. Понятие и критерии эффективности прокурорского надзора // Проблемы эффективности прокурорского надзора. Повышение эффективности прокурорского надзора за законностью при исполнении наказаний, не связанных с лишением свободы / Под ред. К. Ф. Скворцова. М.: «Юридическая литература», 1977. – С.22-25.
8. Нікіфорчук Д.Й., Стрільців О.М., Хруппа М.С. та ін. Протидія незаконному обігу наркотиків: історія, практика, законодавство / За ред. Джужи О.М. – 2006. – 240 с.
9. Руденко М. Щодо питання здійснення прокурорських повноважень поза сферою кримінального переслідування / М. Руденко. - Право України. – 2007. – №4. – С.75-78.